

Original Article

Practical Strategies for Addiction Withdrawal from the Perspective of Hakim Emadeddin Shirazi

Sedighe Ghasempour¹ , Seyed Alireza Golshani^{2*}

¹. Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shiraz University, Shiraz, Iran

². Department of Iranian Medicine, Ardakan Faculty of Iranian Medicine, Shahid Sadoughi University of Medical Sciences, Yazd, Iran

Abstract

Article history:

Received: 03 September 2022

Revised: 08 November 2022

Accepted: 16 November 2022

ePublished: 29 June 2023

***Corresponding author:** Seyed Alireza Golshani, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shiraz University, Shiraz, Iran

Email: s.ghasempoor257@gmail.com

Background and Objective: The high consumption of opium in the 10th century (A.H) at the beginning of the Safavid government has been one of the problems and disadvantages in Iranian society. "The Essay of Afyoniyya by Emadeddin Mahmoud Shirazi is the most important treatise written in the Safavid era about addiction, indicating the social status of Iran in the Safavid era.

Materials and Methods: This descriptive-analytical study was conducted using the library method. The Essay of Afyoniyya by Emadeddin Mahmoud Shirazi is the most important treatise written in the Safavid era about opiates. The book has been popular in that era. The contents and details of this book are based on the author's personal experience, which can be examined in different aspects.

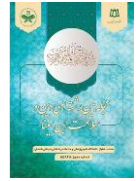
Results: "The Essay of Afyoniyah" by Hakim Emadeddin indicated the problem and social problem of addiction during the Safavid era, and the sense of need had led to the writing of this valuable manuscript.

Conclusion: The unstable social situation and violent behavior of the kings of this era to achieve power has been one of the most important factors in the prevalence of drug use among the people of the society, especially the princes. The prevalence of drug use is one of the most important concerns of Hakim Emadeddin, who has provided a great deal of help to drug addicts in quitting drugs by writing his opiate treatise.

Keywords: Hakim emadeddin mahmoud shirazi, Narcotics, Opiate treatise, Safavid era

Please cite this article as follows: Ghasempour S, Golshani SA. Practical Strategies for Addiction Withdrawal from the Perspective of Hakim Emadeddin Shirazi. *J Religions & Health*. 2023; 1(2): 53-58. DOI: 10.32592/jorh.1.2.53

راهکارهای عملی ترک اعتیاد از دیدگاه حکیم عمادالدین شیرازی

صدیقه قاسم پور^۱، سیدعلیرضا گلشنی^{۲*}

^۱ گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

^۲ گروه طب ایرانی، دانشکده طب ایرانی اردکان، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد، یزد، ایران

چکیده

سابقه و هدف: مصرف زیاد تریاک در قرن دهم هجری و هم‌زمان با آغاز حکومت صفویان، یکی از مسائل و معایب موجود در جامعه ایرانی بود. «رساله افیونیه» اثر عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی، مهم‌ترین رساله‌ای است که در دوره صفویه راجع به اعتیاد نوشته شده و نشانگر وضعیت اجتماعی ایران عصر صفوی است. **مواد و روش‌ها:** این مقاله به شیوه توصیفی-تحلیلی و روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. رساله افیونیه تألیف عمادالدین محمود شیرازی، مهم‌ترین رساله‌ای است که در دوره صفویه راجع به افیون نوشته شده است. این کتاب در زمان خود رواج زیادی داشته است. مطالب و جزئیات این کتاب مبنی بر تجربه شخصی نویسنده است که می‌توان از جنبه‌های مختلفی آن را بررسی کرد.

یافته‌ها: نگارش رساله افیونیه توسط حکیم عمادالدین، نشانگر مشکل و بیماری اجتماعی اعتیاد در دوران صفوی است و احساس نیاز باعث نگارش چنین اثر فاخری از سوی حکیم شده بود.

نتیجه‌گیری: اوضاع نابسامان اجتماعی و رفتار خشونت‌آمیز پادشاهان این عصر برای رسیدن به قدرت، یکی از عوامل مهم رواج مصرف مواد مخدر در میان افراد جامعه به‌ویژه شاهزادگان بوده است. شیوع مصرف مواد مخدر یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های حکیم عمادالدین بوده که با نگارش رساله افیونیه خود کمک زیادی به معتادان در ترک مواد مخدر کرده است.

واژگان کلیدی: حکیم عمادالدین محمود شیرازی، رساله افیونیه، عصر صفوی، مواد مخدر

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۱۲

تاریخ ویرایش مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۱۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵

تاریخ انتشار مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۰۸

تمامی حقوق نشر برای دانشگاه علوم پزشکی همدان محفوظ است.

* نویسنده مسئول: سید علیرضا گلشنی، دانشکده طب ایرانی، دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد، یزد، ایران
ایمیل: s.ghasempoor257@gmail.com

استناد: قاسم پور، صدیقه؛ گلشنی، سید علیرضا. راهکارهای عملی ترک اعتیاد از دیدگاه حکیم عمادالدین شیرازی. مجله بین رشته ای دین و سلامت ابن سینا، بهار و تابستان ۱۴۰۲؛ ۱(۲): ۵۸-۵۳.

مقدمه

کرد و سعی کرد کتابی را با عنوان رساله افیونیه تألیف کند تا در آن راهکارهایی را برای ترک سریع و با عوارض کمتر به هموطنان خود ارائه کند.

در این زمینه پژوهشی به صورت مستقل نوشته نشده است. در میان کتاب‌ها و مقالاتی که در زمینه بررسی پدیده افیون در عصر صفوی نوشته است، می‌توان مطالبی را یافت. تابش و دیگران در مقاله پیدایی و شیوع اعتیاد به افیون در عصر صفوی، سیر دگرگونی اعتیاد به افیون را بررسی کرده‌اند، اما به ارائه راهکارهای ارائه‌شده برای ترک این مواد نپرداخته‌اند. در مقاله دیگری، مؤمنی و دیگران به بررسی مواد مخدر در ایران عصر صفوی پرداخته‌اند. هرچند آن‌ها

عصر صفوی (۱۱۴۸-۹۰۷ ه.ق) یکی از دوره‌های تاریخی ایران است که با دگرگونی‌های اجتماعی متعددی همراه بود. یکی از این دگرگونی‌ها، اعتیاد به افیون بود. هرچند مصرف مواد مخدر در دوران قبل نیز وجود داشت، در این دوره عوامل متعدد سیاسی و اجتماعی دست به دست هم دادند و زمینه‌ساز گسترش مصرف مواد مخدر شدند. این موضوع پدیده‌ای فراگیر بود که مشخصه سبک زندگی برخی از فرمانروایان و شاهزادگان نیز شده بود. گسترش میزان مصرف مواد مخدر در این عصر، یکی از دغدغه‌های مهم حاکمان و نویسندگان بود. حکیم عمادالدین اصفهانی از جمله نویسندگان عصر شاه‌طهماسب بود که اهمیت این موضوع را درک

عمادالدین شیرازی در فصل هفتم رساله افیونیه، درباره مضرات تریاک چنین می‌گوید: «اما مضرت‌ها نیز اکثر من آن یحصی است. اگر هیچ ضرری نمی‌داشت، همین مضرت کافی است که در مواضعی که نفع از او اگر نه به طریقی که می‌باید که استعمال کنند، مضرت بلیغ می‌رساند و دیدن جمعی که از استعمال این هلاک شده‌اند، کافی است» [۴].

عمادالدین مضرات افیون را این‌گونه بیان کرده است: «اگر متوجه شرح اسباب این مضر شویم، کلام طول تمام پیدا می‌کند و موجب کلال افهام می‌شود. با آنکه از مطاوی مامضی اسباب و علل مابقی بسیار است، اما علی السبیل الاجمال، یک‌یک مضرت‌ها را عدّ (شمارش) می‌کنیم؛ اول: اضعاف روح؛ دوم: اضعاف دماغ؛ سوم: اضعاف قلب؛ چهارم: اضعاف کبد؛ پنجم: اضعاف معده؛ ششم: قبض طبع و لین طبع، ایضاً به واسطه ضعف هضم و عدم انجذاب رطوبات ملیّنه طبع؛ هفتم: دوار (سرگیجه)؛ هشتم: سبات (خواب‌آلودگی)؛ نهم: سدر (تاری دید)؛ دهم: افساد هضم؛ یازدهم: غثیان (تهوع)؛ دوازدهم: احداث نفخ و قولنج؛ سیزدهم: عسرالبول؛ چهاردهم: در بعضی اوقات خشکی دماغ و انف (بینی) و خشکی دهان؛ پانزدهم: سده آواز که آن را «بحه الصوت» خوانند؛ شانزدهم: تخدیر حس؛ هفدهم: بخل؛ هجدهم: ضعف باه؛ نوزدهم: تقلیل نسل؛ بیستم: حب وحدت و نفرت از مجالس و محافل غالباً» [۴].

با توجه به تألیفات نویسندگان ایرانی و گزارش‌های سفرنامه‌نویسان خارجی در دوره صفوی، مصرف دخانیات جزء لاینفک حیات اجتماعی بوده است. در زمینه مصرف دخانیات در این عصر دو فرضیه وجود دارد؛ فرضیه اول: اوضاع خوب مالی شهرها که پس از دوره شاه‌عباس اول ایجاد شده بود، نوعی تن‌آسایی برای شهرنشین‌ها حاصل شده بود که رواج مصرف مواد مخدر را افزایش داده بود. فرضیه دوم: خشونت و سخت‌گیری رفتاری برخی از پادشاهان صفوی و عدم ثبات روانی آن‌ها که در پادشاهی چون شاه‌اسماعیل دوم و شاه‌سلیمان دیده می‌شد، موجب افزایش اضطراب روانی جامعه عصر صفوی شده بود؛ چراکه یکی از علل گرایش جامعه به انواع آرام‌بخش‌ها، بخصوص مواد مخدر، رفتار خشن پادشاهان و جوّ ناآرام جامعه بوده است [۵].

کشت خشخاش در ایران دوره صفوی در بلوک لنجان نزدیک اصفهان و نیز به دلیل داشتن هوای گرم و آب کافی، در برخی قسمت‌های استان فارس و منطقه کازرون رواج داشته است. شاردن درباره کیفیت خشخاش ایران می‌نویسد: «بهترین خشخاش ایران در بلوک لنجان به دست می‌آید. در شش فرسنگی اصفهان و بسیاری از دشت‌ها و دامنه‌های آن، مشحون از این نبات است، اما بعضی افراد افیون کازرون را که در حوالی ساحل خلیج فارس می‌روید، عالی‌تر می‌دانند و می‌گویند افیون اصفهان مایه خامی و موجب ترشحات استسقای است. در صورتی که محصول کازرون از این عیوب عاری است» [۶].

احتمالاً در اطراف شهر اصفهان در این دوره زمانی خشخاش کشت می‌شده است، اما سطح زیر کشت آن کمتر از منطقه

به عوامل رواج مواد مخدر در این عصر و اقدامات شاهان صفوی در جلوگیری از شیوع استفاده از آن اشاره کرده‌اند، به پیشنهادات ارائه‌شده توسط حکیم عمادالدین اصفهانی نپرداخته‌اند که در ترک این مواد بیان کرده است.

روش کار

این مقاله به شیوه توصیفی-تحلیلی و روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. رساله افیونیه تألیف عمادالدین محمود شیرازی، مهم‌ترین رساله‌ای است که در دوره صفویه راجع به افیون نوشته شده است. این کتاب در زمان خود رواج زیادی داشته است. مطالب و جزئیات این کتاب مبنی بر تجربه شخصی نویسنده است که می‌توان از جنبه‌های مختلفی آن را بررسی کرد.

نتایج

اوضاع نابسامان اجتماعی و رفتار خشونت‌آمیز پادشاهان این عصر برای رسیدن به قدرت، یکی از عوامل مهم رواج مصرف مواد مخدر در میان افراد جامعه، به‌ویژه شاهزادگان بوده است. شیوع مصرف مواد مخدر یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های حکیم عمادالدین بوده که با نگارش رساله افیونیه خود، کمک زیادی به معتادان و نحوه و زمان ترک آن‌ها کرده است. او چون تجربه مصرف مواد مخدر را داشته است، مصرف‌کنندگان مواد مخدر را با توجه به روحيات و میزان مصرف آن‌ها، به سه دسته تقسیم کرده است.

بحث

مواد مخدر در عصر صفوی

دانشمندان و طبیبان بزرگ از جمله جالینوس، دیسکوریدوس، رازی و ابن‌سینا به خواص دارویی تریاک پی برده بودند و از آن در درمان بیماری‌های مختلف استفاده می‌کردند [۱]. در برخی از دوره‌های تاریخی، به‌ویژه در عصر صفوی، به دلیل افزایش شیوع مصرف مواد افیونی، کتاب و رساله‌های جداگانه‌ای در زمینه منافع و مضرات افیون نگاشته شده است. در کتاب تحفه المؤمنین اثر حکیم مؤمن درباره تریاک چنین آمده است: «افیون اسم یونانی و به معنی مسبت است و به فارسی تریاک و به عربی لبنال خشخاش نامند؛ در چهارم سرد و خشک، مخدر، منوم، مسکن دردها، قابض، مانع تعفن اخلاط و تحلیل روح حیوانی و برای اسهال و سحج (خراشیده شدن روده‌ها)، قرحه امعا (زخم روده)، سرفه، ضیق النفس، رمده، نزلات و صداع (سردرد) که از حرارت باشد، نافع است» [۲].

در کتاب مخزن الادویه نیز درباره تریاک گزارش مشابهی بیان شده و دلیل مضرات آن این‌گونه ذکر شده است: «به سبب تخدیر و سدّ مسام و اجتماع حرارت در باطن، قوا را برمی‌انگیزاند و ظاهر بدن را گرم می‌سازد و اشتها را زیاد می‌گرداند و رفته‌رفته بالعکس، بدن را ضعیف و لاغر و رنگ رو را زرد و بی‌رونق می‌سازد...» [۳].

کازرون بوده است. مصرف تریاک در دوره صفویه به صورت خالص نادر بوده است؛ چون غالب مصرف این ماده به صورت خوراکی بوده، بیشتر از محصولات فرعی گیاه خشخاش یعنی چرس، فلونیا و کوکنار استفاده می‌شده است. خود تریاک به دو نوع فاروق و هاشم بگی تقسیم می‌شد. تریاک هاشم بگی را به صورت حب استعمال می‌کردند، اما بیشتر در منابع این دوره از تریاک فاروق نام برده شده است. دهخدا تریاک فاروق را مرغوب‌ترین نوع این ماده می‌داند [۷]. مصرف این نوع از مخدر آن‌چنان عادی بوده که وارد فرهنگ ادب عرفانی ایران نیز شده است. در این گفتمان، تریاک بیشتر معنای مثبت دارد و این موضوع از خاصیت پادزهر بودن تریاک برخاسته است [۵].

تریاک فاروق آوازه خویش را مدیون محل کشت خود است. فاروق یکی از دهات بلوک مرودشت فارس بوده است که به دلیل آب‌وهوای مساعد برای رشد این گیاه، به بزرگ‌ترین مرکز کشت خشخاش تبدیل شده بود [۸]. شاردن به علاقه وافر ایرانیان نسبت به این ماده مخدر اشاره دارد و می‌گوید: «این علاقه برخاسته از مناظر عجیبی است که پس از مصرف، در مقابل دیدگان افراد ایجاد می‌شود؛ همچنین دماغ فرد کوک شده و فرد سرخوش می‌شود. او اثر این دارو را در حدود چهار ساعت می‌داند و معتقد است پس از این مدت، فرد دچار حالت افسردگی شدید و به مصرف مجدد نیازمند می‌شود» [۸].

درباره علت رواج مواد مخدر در ایران عصر صفوی دلایل متعددی ذکر شده است؛ سخت‌گیری شدید مذهبی زمان شاه‌طهماسب که مانع از تهیه شراب می‌شد، یکی از دلایل است. اگرچه سخت‌گیری‌ها در دوره شاه‌اسماعیل دوم لغو شد، سلیقه مردم بر اثر سلطنت طولانی شاه‌طهماسب بیشتر با مواد مخدر خو گرفته بود. در عصر صفوی، حتی برخی از پادشاهان به مواد مخدر گرایش پیدا کرده بودند. از جمله افراد دربار عصر صفوی که اعتیاد پیدا کرده بودند، می‌توان به سلیمان میرزا، پسر شاه‌طهماسب و شاه‌اسماعیل دوم اشاره کرد [۵]. مصرف مواد مخدر در عصر صفوی رواج زیادی داشت، به طوری که یکی از دلایل سقوط دولت صفوی، همین مورد بوده است. یکی از آثار مهمی که در این دوران و در زمینه این موضوع نوشته شده، رساله افیونیه عمادالدین شیرازی است.

زندگی‌نامه عمادالدین شیرازی

محمودبن مسعودبن محمود طبیب شیرازی مشهور به عماد طبیب در سال ۱۵۱۵ میلادی مصادف با ۹۲۱ هجری قمری، در شیراز متولد شد. دوران زندگی او با اواخر حکومت شاه‌طهماسب و شاه‌عباس کبیر قرین شده بود [۹]. متأسفانه در منابع متعدد از تاریخ وفات عمادالدین شیرازی ذکری به میان نیامده است، اما به روایت حکیم سید ظل‌الرحمن، استاد طب سنتی طبیه کالج دانشگاه اسلامی و مؤسس آکادمی ابن‌سینا در علیگره هندوستان، وفات او در حدود سال ۱۰۰۰ هـ / ۱۵۹۲ میلادی و بنا به گفته صاحب خلد برین، مکان

وفاتش در آستان مقدس رضوی مشهد قرار گرفته است [۷].

او پزشکی را در آغاز جوانی نزد پدر آموخت و سپس به خدمت امیر عبداللّه‌خان استاجلو، حاکم شروان رفت. بنا بر علتی، اعتبار و اعتماد خان مستبد استاجلو بر عمادالدین باقی نماند و او را به‌خاطر تقصیری بسیار معمولی، به مدت یک شب، در استخری بسیار سرد نگه داشت و عمادالدین با خوردن مقدار زیادی افیون (تریاک) توانست جان خود را حفظ کند. پس از این اتفاق، عمادالدین به رعشه و اعتیاد دچار شد و در پی شناخت این بیماری اجتماعی، موفق به تألیف نخستین اثر تألیفی با عنوان «رساله افیونیه» شد. او در این رساله درباره ماهیت، طبیعت، خواص و فایده و ضرر افیون بحث کرده است [۱۰]. پس از آن به خدمت شاه‌طهماسب صفوی درآمد و کتابی در زمینه داروها و ترکیبات دارویی به زبان عربی با عنوان «المرکبات الشاهیه» (ترکیبات شاهیه) نوشت که شامل یک مقدمه، ۲۵ باب و خاتمه و مشتمل بر ۱۰۸ برگ است و آن را به نام این شاه صفوی نگاشت [۹].

هنگامی که شاه‌طهماسب بر کیاست و دانش عمادالدین واقف شد، مسئولیت شفاخانه و بیمارستان حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا (ع) در مشهد را به او داد که هدف این دارالشفای فراهم آوردن تسهیلات درمانی برای زائران آن حضرت بود. بنا بر گفته عمادالدین، در آنجا اوقات فراغتی حاصل شد و با وجود کمبود منابع، کتابی درباره آتشک به رشته تحریر درآورد. البته درباره سفر عمادالدین به هند که آیا قبل از نگارش رساله آتشک بوده یا بعد از آن، نمی‌توان اظهار نظر قطعی کرد، اما ماجرای سفرش به هند حتمی است؛ زیرا در مقدمه کتاب «طریق خوردن چوب چینی و فواید آن» که به فارسی نوشته است، این نکته که گویا ۲۰ سال در هند زندگی کرده، ذکر شده است [۵].

آثار عمادالدین

عمادالدین آثار متعددی را تألیف کرده است. در ادامه مهم‌ترین آثار او آمده است که در زمینه پزشکی و داروشناسی هستند.

۱. رساله پادزهر یا تریاق فاروق (رساله در باب سموم) به زبان فارسی که داروی معروف زمان مصنف بوده است. عمادالدین آن را به دو نوع حیوانی و معدنی تقسیم کرد و درباره ترکیب استعمال و طریقه مخصوص خوردن، آن را بنا بر تجربیات شخصی خود بیان کرد. این رساله را می‌توان اولین رساله به زبان فارسی در نوع خود دانست که درباره پادزهر نگاشته شده است.

۲. رساله بیخ چینی یا چوب چینی (جن‌سینگ) که در سال ۹۴۷ هجری / ۱۵۴۰ میلادی به فارسی نوشته است. این رساله به ذکر این نکته پرداخته است که چوب چینی علاوه بر مفید بودن در ترک اعتیاد به تریاک و درمان امراض دیگر، داروی مخصوص برای آتشک نیز بوده است.

۳. رساله جدری و رساله در باب قلع آثار به فارسی که به موضوع آبله و محو کردن علائم و نشانه‌های آبله می‌پردازد.

۴. رساله اطریلال به فارسی که در آن درباره ماهیت دارو و

زبان‌های بسیار به فرد می‌رسد و بسیاری افراد به همین دلیل بیمار می‌شوند و بیشتر آن‌ها به دلیل بروز عوارض آن، پیش از اتمام روزه، افطار می‌کنند. حکیم عمادالدین بر خود واجب دانسته است که دستوارالعملی برای این افراد بیان کند تا از افطار کردن و همچنین از بروز بیماری مصون بمانند [۴].

او معتادان را از نظر مقدار و دفعات مصرف به سه دسته تقسیم کرده است: اول، افرادی که در روز یک بار مصرف می‌کنند؛ دوم، افرادی که در روز دو بار مصرف می‌کنند و سوم، معتادانی که سه بار یا بیشتر در روز ماده مخدر استفاده می‌کنند [۱۲]. درباره دسته اول، ایشان به هر طریق که عمل کنند، دچار مشکل نمی‌شوند. دسته دوم باید کوشش کنند که تا ماه رجب و شعبان وقت مصرف افیون را تغییر دهند و به تدریج و به هر مقدار که ممکن است، فاصله بین دو دفعه مصرف را زیادتر کنند، به نحوی که به اول روز و آخر روز موقوف شود تا ماه رمضان به جای اول شب، آخر شب و سپس نزدیک به وقت صبح مصرف کنند تا در این ماه به آسانی روزه بگیرند [۵]. و اما دسته سوم لازم است که در ماه‌های قبل از رمضان عادت مصرف خود را به دو وقت بیندازد تا در رمضان زحمتی برایشان ایجاد نشود و اگر به واسطه مشغله این کار را فراموش کنند، در آن وقت می‌توان فرآورده‌ای طراحی کرد تا فرد در ماه رمضان برای افزایش مدت اثر افیون از آن استفاده کند. فرآورده مذکور می‌تواند به شکل شیاف یا حب باشد.

عمادالدین شیرازی با توجه به سودها و زیان‌های افیون، این نکته را به خوانندگان هشدار می‌دهد که هرچند از این ماده برای منظورهای مختلف پزشکی و دارویی استفاده می‌شود و آن را به‌عنوان یکی از منومات و مرقدات، یعنی خواب‌کننده و بیهوش‌کننده برای درمان بیماری‌ها یاد می‌کنند، این ماده زیان‌های روحی و جسمی دارد که به حکم شرع و عقل، مصرف آن ممنوع است و باید از آن پرهیز کرد [۴].

نتیجه‌گیری

مصرف دخانیات در ایران عصر صفوی رواج زیادی داشته است، به‌طوری‌که عصر صفوی نقطه عطفی در رواج مصرف تریاک بوده است. این مسئله در گزارشات منابع این دوره مبرهن است. رساله افیونیه تألیف عمادالدین محمودبن مسعود شیرازی، مهم‌ترین رساله‌ای است که در دوره صفویه راجع به افیون نوشته شده است. این کتاب در زمان خود رواج زیادی داشته و نشانگر وضعیت اجتماعی ایران عصر صفوی بوده است. عمادالدین شیرازی تجربه مصرف مواد مخدر را داشت و مصرف‌کنندگان مواد مخدر را به سه دسته تقسیم کرد و برای هر کدام، درمان‌هایی برای ترک بر اساس میزان مصرف مواد تجویز کرد و این راهکارهای مناسب برای ترک این عادت زشت را برای بیماران اجتماعی اعتیاد بیان کرد.

تشکر و قدردانی

موردی وجود ندارد.

اختلافات درباره شناخت و نیز طبقه استعمال آن، به بحث تحقیقی پرداخته است.

۵. رساله امراض صبیان به فارسی که به موضوع امراض اطفال و کودکان می‌پردازد.

۶. رساله اوزان و مکایل به فارسی که به بررسی اوزان و مکایل مختلف و هم‌وزن اوزان داروها می‌پردازد [۹].

رساله افیونیه

مهم‌ترین رساله‌ای که در دوره صفویه راجع به افیون نوشته شده است، رساله افیونیه عمادالدین است که در زمان خود رواج زیادی داشت و هم‌اکنون نسخ خطی فراوانی از آن وجود دارد. ظاهراً بر اساس مطالعه اجمالی منابع تاریخی و مندرجات برخی کتاب‌های طبی از جمله همین رساله افیونیه و نیز کتاب سیریل الگود چنین استنباط می‌شود که موضوع اعتیاد به تریاک در دوره صفویه نزد طبقات بالای جامعه رواج داشته است. به‌طوری‌که عمادالدین خود نیز گرفتار این معضل بوده است [۱۱]. این اثر حاوی نوآوری‌هایی است که مبنی بر تجربیات شخصی نویسنده است؛ زیرا زمانی به تریاک معتاد بوده و سپس خود را معالجه کرده است. حکیم عمادالدین برای نخستین بار به‌منظور فراهم کردن شرایط روزه‌داری نزد معتادان به تریاک، تریاک را و روغن بادام برای تهیه حب خوراکی با اثر طولانی (داروی کند رهش یا رتارد) درآمیخت و نیز نوعی شیاف رکتال با جذب آهسته شامل تریاک، جند بیدستر، صمغ عربی و کتیرا ساخت.

این رساله یک مقدمه و ۱۵ باب دارد. سه باب اول آن به جنبه دارویی این مواد اشاره دارد و ماهیت آن را از نظر سردی و گرمی، آزمایش خلوص و اثر آن در بدن بررسی کرده است. در باب چهارم، درباره مسمومیت‌ها و مضرات نکاتی بیان کرده است. سپس در باب پنجم و ششم به دلایل ایجاد نشئه و منشأ افیون و منابع و مضرت‌ها پرداخته است. در فصل هفتم و هشتم، مباحثی درباره مضرت‌هایی که افیون به بدن می‌رساند و چگونگی دفع این مضرت‌ها ارائه می‌شود؛ و بالاخره در باب نهم، راه‌هایی را بررسی کرده است که معتادان می‌توانند خود را درمان کنند و از رفع این عوارض مطالبی را بیان کرده است و در تأیید نظرات خود به شرح حال یکی از شاهزادگان صفوی پرداخته که به افیون معتاد بوده است. باب دهم و یازدهم به بیان حالاتی که بعد از ترک بر معتاد عارض می‌شود و همچنین به معالجات این حالات اختصاص دارد. نویسنده در باب دوازدهم و سیزدهم به شیوه خوردن تریاک و در باب چهاردهم به شیوه استعمال تریاک در شب‌های رمضان می‌پردازد. در نهایت در فصل آخر، به نظریات مختلفی پرداخته است که یونانیان، اعراب اولیه و معاصران او درباره تریاک داشته‌اند [۴].

فصل چهاردهم یکی از فصل‌های مهم و امروزی رساله افیونیه است. مؤلف در این فصل به روش استعمال افیون در شب‌های ماه رمضان در معتادان به افیون، بیان می‌کند که به علت تقدم و تأخر اضطراری که در ماه رمضان در مصرف این مواد ایجاد می‌شود،

تضاد منافع

در نگارش این مقاله، تضاد منافع وجود ندارد.

ملاحظات اخلاقی

موردی گزارش نشده است.

سهم نویسندگان

صدیقه قاسم‌پور (نویسنده اول): پژوهشگر و جمع‌آوری داده‌ها (۵۰ درصد)؛ سید علیرضا گلشنی (نویسنده دوم): نگارنده مقدمه، روش و تدوین نهایی (۵۰ درصد).

حمایت مالی

این مقاله بدون حمایت مالی انجام شده است.

REFERENCES

1. Malkuti K. A practical guide for substance abusers. Tehran: Parshkoh; 2001.
2. Hakim Momin, Seyyed Mohammad Momin bin Mohammad Zaman. Gift of the believers Research and correction of the Institute of Natural Medicine Revival. Qom: Light of Revelation; 2010.
3. Aghili Alavi Shirazi, Seyyed Muhammad Hossein bin Muhammad Hadi. Spice tank. Tehran: Tehran University of Medical Sciences Press; 2011.
4. Emad al-Din Shirazi, Mahmoud bin Masoud bin Mahmoud. Opium treatise Proofreading and research. Tehran: Al-Ma'i Publishing; 2009.
5. Ahmadi Nasab N, Gadami H. Investigating the process of entering and consuming drugs in Safavi Darwah. New History; 2014.
6. Shardin J. Chardin's travelogue. Tehran: Amir Kabir; 1956.
7. Gress E. Beautiful ambassador. Tehran: Tehran University; 1991.
8. Khormozi J. Nezhat al-Akhbar Edited by Ali Al Dawood. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance; 2001.
9. Golshani A, Hajianpour H. Shiraz medical doctrine from Safavid period to beginning of Qajar dynasty. *JIIITM*. 2013;4(1):67-78.
10. Golshani A. Golshan Shiraz: A survey of the history of political, social, scientific and cultural developments in Shiraz from the beginning to the constitutional revolution. Shiraz: Farhang Pars Publications; 2010.
11. Elgood C. History of medicine in the Safavid period. Tehran: Tehran University Press; 2009.
12. Golshani SA, Dalfardi B, Motahari ES, Dehghan Hesampour M, Ansari M, Yarmohammadi H. Hakim Imad al-Din Mahmud ibn-Mas'ud Shirazi, a Physician and Social Pathologist of Safavid Era. *GMJ*. 2013;2(4):169-73.